

A. JUOZAITIS

### VILHELMAS DILTĖJUS: SUBJEKTAS IR ISTORIJA

Empirinė sąmonė, arba vadinamasis sveikas protas, funkcionuoja iki-teorinės nuojautos (intuicijos) erdvėje, kurios ribas nustato žmogiškąjį subjektyvumą konstituojančios opozicijos: „siela ir kūnas — du skirtingi dalykai“, „yra riba tarp doro ir nedoro“ ir pan. Racionalistinėje tradicijoje, kurios paskutiniu metu atstovu įprasta laikyti G. Hėgelį, ši erdvė buvo „įveikta“ postuluojuant filosofinės refleksijos suverenumą, klasikinių pavidalą įgavusį R. Dekarto mintyje: „maštau, vadinasi, egzistuoju“. Refleksija buvo ypatinga tuo, kad ji fiksavo ne jutimais suvokiamo pasaulio struktūrą, o pačios minties vyksmo dėsningumą, įgavusius reguliatyvumo statusą žmogiškųjų pojūčių ir afektų atžvilgiu. Taigi empiriškai ir psichologiškai egzemplifikuota konkreti egzistencija racionalistinėje filosofijoje buvo redukuojama į tapataus sau mąstymo darinius — tam tikras idėjas (pvz., sielos, pasaulio, dievo) ir įvairius jų vedinius.

Vilhelmo Diltejaus mąstymas, išiliedamas į „postklasikinio“ filosofavimo tradiciją, išsiskyrė iš XIX a. antrosios pusės pozityvistų ir neokantinių koncepcijų daug radikalesne opozicija visos racionalistinės filosofijos adresu. Tatoi iš karto krenta į akis, kai pastebima, kad problema, kurią vokiečių mąstytojas laikė svarbiausia filosofijoje, anksčiau nebuvo aktualizuojama. Tą problemą jis išreiškė lakoniška formule: „suprasti gyvenimą per jį patį“. „Gyvenimas“ klasikiniame mąstyme — tai pirmiausia individualiai predikuota egzistencija, kurios neįmanoma aptikti loginėje sprendimų sekoje. Kita vertus, pats „supratimo“ terminas klasikinei gnoseologijai buvo pakankamai aklas, nes neturėjo tokios gnoseologinės dimensijos, kuri būtų leidusi tapatinti pažinimo ir supratimo procesus. Pažinimas visad suponavo objektą kaip bendrybę, kaip tam tikrą sąmonės vedinį, kurio vienumo konstravimas buvo neatsiejamas nuo jo konstitavimo (teigimo, kad „tai yra“) <sup>1</sup>, o supratimas visad turėjo kaip prielaidą individualią, nunykstančią laikę ir erdvėje atskirybę.

<sup>1</sup> „Objektas yra tai, kieno sąvokoje suvienyta duotojo stebėjimo įvairovė“ (*Kantas I. Grynojo proto kritika.* — V., 1982, p. 136).

Jeigu V. Diltėjus pripažino šį skirtumą, tai kokiais principais jis vadovosi, tematizuodamas savąją formulę „suprasti gyvenimą per jį patį“? Kita vertus, ar esama kokio nors vidinio ryšio tarp dviejų jo kūrybos laikotarpių, kuriuos sąlygiškai būtų galima pavadinti „psichologiniu“ ir „hermeneutiniu“? Šiuo straipsniu ir bus mėginama atsakyti į tuos du klausimus<sup>2</sup>.

Grynai formaliai peržvelgus žinomiausius V. Diltėjaus kūrinius, į akis krenta iš pirmo žvilgsnio tarsi nereikšminga detalė: gana dažnai vartojamas daiktavardis *Zusammenhang*. Vokiečių kalboje tai dažnas žodis. Tačiau jo vertimas į lietuvių kalbą komplikuoatas, ypač kai turima reikalo su filosofiniu tekstu, kuriame šis žodis vartojamas nevienaprasmiškai: jį galima versti ir „ryšiu“, ir „rišlumu“, ir „kontekstu“, ir „nuoseklumu“... V. Diltėjaus filosofijoje šis žodis įgauna termino statusą: *Zusammenhang* savitai išreiškia vokiečių mąstytojo pažiūrų šerdį, jo bandymus apčiuopti žmogiškumo fenomeną kaip kategorijomis ir principais nesukonkretinamą dvasiškumą, t. y. vadinamąjį gyvenimą. „Gyvenimo vyksmas apima dalis, išgyvenimus, kurie tarpusavyje vidujai susaistyti (in *Zusammenhang* stehen). Kiekvienas atskiras išgyvenimas neatsiejamas nuo savimonės (Selbst), kurios dalis jis yra,— tam tikra struktūra suriša jį su kitomis dalimis (zu einem *Zusammenhang* verbunden). Visa, kas dvasiška, mums yra rišlu (*Zusammenhang*). Taigi sąryšis (*Zusammenhang*) yra ta kategorija, kuri ima pradžią gyvenime“<sup>3</sup>. Tokio teksto vertimas bei supratimas, be abejonės, reikalauja tam tikros improvizacijos, kuri visad palieka erdvės naujai improvizacijai. Tačiau neabejotina viena: dvasingumo *per se* fenomenas V. Diltėjui neatsiejamas nuo to, ką empirinė sąmonė vadina gyvenimu arba gyvenimo vyksmu ir ką ikiteorinė nuojauta apčiuopia kaip savimonės (Selbst) vienumą, t. y. sąryšingumą.

Klasikinėje tradicijoje savimonė, stabdydama sąmonės spontaniškumą, konstituodavo pastarosios suverenumą julsėmis suvokiamo pasaulio atžvilgiu, vadinasi, nustatydavo taip pat tam tikrą dvasingumą. Tačiau pačios savimonės vienumas negalėjo būti traktuojamas kaip dvasingumas, nes ji iškildavo tik refleksijos akto metu, t. y. kaip savotiška sąmonės išvestinė, nesąlygojama pastarosios turinio. Klasikinį pavidalą toks savimonės vienumas įgavo I. Kanto transcendentalinės apercepcijos vaizdinyje „aš mąstau“, „kuris turi turėti galimybę lydėti visus kitus vaizdinius“<sup>4</sup>.

<sup>2</sup> Tarybinėje literatūroje V. Diltėjaus filosofija dar nesusilaukė kiek platesnio tyrinėjimo. Apie vokiečių mąstytoją yra rašę P. Gaidenka, I. Konas, S. Odujevas, L. Skvorcovas, I. Orechovas ir kt. Tuo tarpu šiame straipsnyje nagrinėjama problematika jau seniai iširtvintinus žinomų tyrinėtojų darbuose (Žr. Лекторский В. А. Проблема субъекта и объекта в классической и современной буржуазной философии.— М., 1965; Кузьмина Т. А. Проблема субъекта в современной буржуазной философии (онтологический аспект).— М., 1979).

<sup>3</sup> Dilthey W. Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften.— Gesammelte Schriften. Leipzig und Berlin, 1927, Bd. 7, S. 195.

<sup>4</sup> Kantas I. Grynojo proto kritika, p. 133.

Vadinasi, racionalistiškai traktuojama savimonė nėra iš tolo nepriminė diltėjiškojo savimonės (Selbst) vienumo, kuris faktiškai buvo tapatus žmogiškojo sugebėjimo suvokti visumiškumui, t. y. liudijo, kad santykyje su tikrove esama ikiteorinės nuojautos, sudarančios fundamentinę patyrimo struktūrą. „Gyvenimo supratimas per jį patį“ neatsiejamas nuo šios struktūros analizės.

Klasikinės tradicijos filosofija formulavo tam tikras tikrovės patyrimo struktūras, bet tai darė tarsi *post factum*, įteisindama ikiteoriniame santykyje su tikrove susiformavusį materialistinį ar idealistinį požiūrį į pasaulį. Jau vien tai liudijo, kad filosofinių abstrakcijų kalba negalėjo liesti pamatinių tikrovės struktūrų, atskleisti dualistinės pasaulėžiūros prigimties. Ši racionalistinio filosofavimo ypatybė galėjo paskatinti V. Diltėjų imtis studijų, kurių objektas būtų subjektyvios realybės, „pliko“ vidinio patyrimo (innere Erfahrung) analizė bei aprašinėjimas. Atsisakius racionalistinio požiūrio į filosofijos subjektą (kaip į išimtinai racionalią būtybę), atsivėrė naujos galimybės, kurias vokiečių mąstytojas plėtojo paskutiniaisiais dviem XIX amžiaus dešimtmečiais, suteikdamas savo kūrybai ryškia psichologinę orientaciją.

„Žmonių giminėje išsivystęs mąstymo nuoseklumas remiasi viso to, kas suvokiama, rišlumu <...>. Mąstymo taisyklės yra tik principai, įtraukiantys mąstymo nuoseklumą į tikrovę, iš kurios jis ir gali būti kildinamas“<sup>5</sup>. Tikrovė — mąstymo ištakos? Tačiau tokiu atveju mąstymas nebetenka giminystės su reflektuojančiu save patį minties vyksmu, ir V. Diltėjaus filosofijoje jis jau traktuojamas vien kaip empirinės sąmonės modusas. O kadangi pastarosios „egzistavimas“ suteikia pakankamą pagrindą teigti, kad subjekto santykyje su tikrove esama ypatingo subjektyvumo lygmens — vadinamosios ikiteorinės nuojautos,— tai ji, ši nuojauta, ir tampa galimu filosofinių tyrinėjimų lauku.

Tačiau čia neišvengiamai susiduriama su *petitio principii* pavojumi: empirinė sąmonė vienaip ar kitaip konstituoja save trimis struktūrinėmis dominantėmis — „aš mąstau, aš jaučiu, aš noriu“, kurių sintetinį vienumą reikia pagrįsti. Jeigu būtų nurodoma, kad tasai vienumas glūdi pačioje tikrovėje, tatau reikėtų, jog teigiamas tikrovės ir ikiteorinės nuojautos tapatumas, ką taip pat reikėtų įrodyti. Keblią padėtį V. Diltėjus galėjo įveikti mažiausiai dviem, kardinaliai priešingais keliais. Vienas jų — panteistinio monizmo doktrina, postuluojanči tikrovę kaip visagalią dvasingumo ir sąryšingumo demiurgą. Subjektyviai realybei tokiu atveju tektų akcidenrijos statusas, o tai iš esmės prieštarautų vokiečių mąstytojo filosofinei nuostatai. V. Diltėjus pasuka priešinga kryptimi — jis iškelia „fenomenalumo tezę“, leidžiančią tapatinti tikrovę ir jos subjektyvų patyrimą. Šiaip ar taip, tezę jau yra principas, liudijantis ne iki galo nutrauktus santykius su racionalistine tradicija.

<sup>5</sup> Diltthey W. *Erfahren und Denken*.— *Gesammelte Schriften*. Leipzig und Berlin, 1924, Bd. 5, S. 24.

„Kiekvienas išorinis daiktas yra duotas man kaip sąmonės faktų ar procesų sąsaja (Verbindung)“<sup>6</sup>. Taigi iškelta tezė suponuoja sąmonės (sielos) turinio — vidinio patyrimo — analizę kaip vienintelę filosofavimo temą, nebekvestionuojant jos realumo statuso. Subjektyvi realybė ima reprezentuoti tikrovę.

Tokia realybė patiriama dvejopai: ji „išgyvenama“ (naujas V. Diltėjaus terminas) kaip visuma, kaip vyksmas ir kartu kaip konkretus turinys, egzemplifikuojantis konkrečius išgyvenimus (Erlebnisse), konkrečią dvasinę situaciją. Itin svarbus pirmasis momentas, nurodantis V. Diltėjaus mąstymo specifiką: „Išgyvenimas (Erlebnis) nėra prieš suvokėją stūksantis objektas, jo būtis skiriasi nuo to, kas jame pačiame man yra duota“<sup>7</sup>. Nėra subjekto—objekto santykio, nėra klasikinio pažinimo akto agentų, bet išlieka pačios pažinimo struktūros sintetinio vienumo galimybė: išgyvenimas kaip nenutrūkstamas sielos vyksmas. Todėl nenuostabu, kad sąmonės (sielos) būsenų suvokimo struktūra nebereikalinga pagrindimo principo. Nenuostabu ir tai, kad išgyvenimo turinio įsisąmoninimo struktūra sutampa su empirinės sąmonės dominantėmis „aš mąstau, aš jaučiu, aš noriu“; tik šiuo atveju jos nebe nužymi ikitėrinės nuojautos funkcionavimo erdvę, o lydi kiekvieną sąmonės (sielos) būsenų įsisąmoninimo (innerwerden) aktą. Konkreti mintis, konkretus jausmas, konkretus valios veiksmas patiriamas ne tik „čia ir dabar“ koordinatėse, bet ir kaip mintis, jausmas ir valia apskritai: „Jausmas egzistuoja tiek, kiek jaučiama ir kaip jaučiama: jo suvokimas ir jo savytumas, jo duotumas ir jo realumas nėra atskiriami vienas nuo kito dalykai <...>. Tačiau kai aš apibūdinu jį kaip įsisąmoninimą, tąsyk reikia suprasti jį kaip tam tikro turinio santykį su objektu ir pripažinti, kad tai man ne mažiau svarbu negu pats jausmas“<sup>8</sup>. Čia gana aiškiai išskirti du vidinio patyrimo momentai; analogiškai galima apibūdinti ir minties bei valios modusus. Tačiau neišvengiama viena išvada: toks subjektyvios realybės analizavimas tiek nutolęs nuo racionalizmo, kad jį teisėtai galima pavadinti psichologistiniu.

1894 metais pasirodė V. Diltėjaus studija „Idėjos apie aprašomąją ir analitinę psichologiją“. Jos dėmesio centre — vėlgi „suprasti gyvenimą per jį patį“. Subtiliai nagrinėdamas vidinio patyrimo struktūras, įvairių psichinių (sąmonės, sielos) būsenų tarpusavio sąitus, mąstytojas nuolat kreipia akis į tai, „kas yra“ už konkrečių būsenų išgyvenimo, nuolat kalba apie betarpiškai patiriamą „gyvenimo srautą“. „Aprašomąją psichologiją aš vadinu tokį išsivysčiusios žmogiškosios sielos aprašymą, kuris atspindi vientisą ryšį, esantį tarp tolydžio iškylančių šioje sieloje sudedamųjų dalių bei sąsajų. Tas ryšys nėra išmąstomas (hinzugedacht)

<sup>6</sup> Dilthey W. Beiträge zur Lösung der Frage vom Ursprung unseres Glaubens an die Realität der Aussenwelt und seinem Recht.— Gesammelte Schriften, Bd. 5, S. 90.

<sup>7</sup> Dilthey W. Der Aufbau des geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften, S. 139.

<sup>8</sup> Ten pat, p. 27.

ar surandamas,— jis išgyvenamas. Taigi ši psichologija aprašo ir analizuoja tai, kas iš pat pradžių (ursprünglich) ir visad duota kaip pats gyvenimas"<sup>9</sup>.

Krenta į akis V. Diltėjaus metodo savotiškumas, pasireiškiantis nuolatinėmis nuorodomis į tai, ko neįmanoma aprašyti,— į „gyvenimą“, nors tuo tarpu pats „psichinio gyvenimo“ turinys kuo puikiausiai aprašomas, analizuojamas. Tokį metodą, ko gero, sąlygojo prieštaringos mąstytojo pažiūros: žmogiškąjį, autentiškąjį patyrimą jis tapatino su ta realybe, kurią iracionaliai patiria vienatinis individas. Kartu buvo atmetama metafizikos galimybė, leidžianti postuluoti subjektyvios realybės ir „gyvenimo“ tapatumą kiek racionalesnėmis priemonėmis. Pakanka prisiminti A. Bergsoną, taip pat introspektyviai tyrinėjusį individualios sąmonės funkcionavimą. Prancūzų mąstytojo radikalumas leido jam išvengti didelės dalies prieštaravimų, kurie kankino jo kolegą vokiečių. Pavyzdžiui, sąmonės būsenų ir „gyvenimo“ savotišką antagonizmą jis „įveikė“, pasitelkęs intuiciją, pastarajai suteikdamas metafizinį statusą: „Faktiškai, kuo labiau mes prisitaikome mąstyti ir suvokti visus reiškinius *sub specie durationis*, tuo giliau mes nugrimztame į tikrąją trukmę. Ir kuo giliau mes į ją panyrame, tuo glaudžiau susiliegame su principu (nepaisydami to, kad jis transcendentinis), kurio savastimi esame ir kurio amžinumas nėra nekintamumo amžinumas, o būtent gyvenimo amžinumas: kaipgi kitaip mes galėtume gyventi ir kisti?“<sup>10</sup>

1900 metais pasirodė V. Diltėjaus esė „Hermeneutikos atsiradimas“, ir šią datą galima laikyti naujo kūrybinio laikotarpio, sąlygiškai vadinotino hermeneutiniu, pradžia.

Vokiečių mąstytojas ne kartą prasiitarė, kad visą jo filosofavimą permelkia vienintelė intencija: „mes ieškome sielos, ir tai yra daugiausia <...>, ko mes siekiame“<sup>11</sup>. Gausiose vėlyvojo laikotarpio esė, nagrinėdamas „Istorinio pasaulio sandaros humanitariniuose moksluose“ temą, V. Diltėjus išrutulioja hermeneutinį metodą, atvėrusį naujas galimybes „suprantant gyvenimą per jį patį“. Kaip ir anksčiau, „gyvenimas“ vis dar traktuojamas kaip giliausias sielos pamatas, nes „visa, kas nuo jo (pamato.— A. J.) pakyla, įgauna gyvybingumą... melodiją, atsikračiusią bet kokio taisyklės sustingimo“,— rašo ten pat autorius. Tačiau atsiranda nauja problema, prabylanti kartu su klausimu: „kaip mes aptinkame sielą, kuri vis dėlto nėra vienatinė siela (Einzelseele)?“ V. Diltėjus aktualizuoja intersubjektyvumą kaip atskirą filosofinę problemą.

Imdamasis aprašomosios psichologijos tyrinėjimų, mąstytojas tarsi puoselėjo viltį užfiksuoti „gyvenimą kaip srautą“ imanencijos erdvėje, t. y. aptikti tikrovės (subjektyvios realybės) ir jos patyrimo bendrą struk-

<sup>9</sup> Dilthey W. Ideen Über beschreibende und zergliedernde Psychologie.— Gesammelte Schriften, Bd. 5, S. 152.

<sup>10</sup> Bergson H. The perception of change.— In: Bergson H. The creative mind. New York, 1946, p. 157—158.

<sup>11</sup> Dilthey W. Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften, S. 282.

tūrą kaip savotišką egzistencinį pamatą, kurio, kaip paaikškėjo, nepavyko apibrėžti tradicinėmis racionalizmo priemonėmis (kategorijomis, dėsniais). Apofatiškos nuorodos į metapatyrimą, reikia manyti, nepatenkino „gyvenimo filosofijos“ atstovo. Juo labiau kad toks filosofavimas rėmėsi išvien individualia vienišo mąstytojo patirtimi, t. y. buvo perdėm subjektyvistiskas. Hermeneutinis metodas pasiūlė šį tą naujo.

„Muzikos istorijos studijų objektas nėra sielos vyksmas, kurio reikėtų ieškoti už paties toninio kūrinio. Jis daiktiškas, o ne psichologiškas, t. y. vaizduotėje išskylantis tonų sąryšis kaip išraiška (Ausdruck)“<sup>12</sup>. Taigi čia jau atsisakoma introspektyvaus sąmonės tyrinėjimo, ką liudija ir nauja terminija: „istorija“, „išraiška“. Tiesa, dėmesio objektu išlieka „sąryšis“, kuris tačiau jau nebe nurodo subjektyvios realybės fundamentatumo „sielos paieškose“, o siejamas su daiktiškumu, objektyvacija. V. Diltėjus atlieka gana subtilų sąmonės turinio eksteriorizavimo judesį, kuris nusipelno atskiros analizės.

Empirinės sąmonės funkcionavimas neturi solipsistinio matmens, nes šis izoliuotų „mane“ tiek nuo „mūsų“, tiek nuo kultūrinių kontekstų, o tai būtų tolygu ikiteorinę nuojautą sąlygojančių opozicijų išnykimui. Savaiame suprantama, kad solipsizmo neimplikuoja ir fenomenalumo tezė, nereikalaujanti psichologinių aprašinėjimų pradėti nuo ego. Vadinas, jau „psichologiniu“ laikotarpiu egzistavo tam tikra išgyvenimo ir sąmonės (psichikos) turinio eksteriorizavimosi galimybė<sup>13</sup>, kuri nebuvo realizuojama. Tačiau vidinio patyrimo išorinio kontekstualumo tema jau ir tuomet lydėjo V. Diltėjaus filosofavimą, tai liudijo vartojamas „supratimo“ (Verstehen) terminas. „Suprasti gyvenimą per jį patį“—formulė, kuri pati savaiame dar nenurodo „gyvenimo“ apčiuopimo pobūdžio, t. y. nesako, kaip—subjektyvuotai ar objektyvuotai—jis patiriamas. Pasirinkus vieną iš šių pozicijų, tenka jos laikytis nuosekliai, o bandant jas susieti draugėn,—vadovautis tarpinių grandžių logika. Tuo tarpu būtent tokios logikos vokiečių mąstytojas nepaiso, kai „psichologiniu“ laikotarpiu išgyvenimą sieja su kultūriniu, visuomeniniu istoriniu kontekstu: šis kontekstas esą suprantamas subjektyviai realybei, nes jame siela suvokia „save kaip elementą, veikiamą kitų elementų“<sup>14</sup>. Iš tikro „supratimas“ ikihermeneutiniu laikotarpiu buvo vien vidinio patyrimo modusas, nurodantis į sąmonės turinio (psichinių būsenų) suvokimą kaip savizina, o kalbėdamas apie išorinių kontekstų ir jų elementų „supratimą“, V. Diltėjus užsiėmė savotiška kontrabanda—teigė tai, kas organiškai neplaukė iš jo nuostatos. Tik vėliau, ėmęs aktualizuoti subjektyvių išgyvenimų išorinę objektyvaciją (eksteriorizavimąsi), jis ne be pagrindo prabilo apie intersubjektyvų pasaulį ir tokio pasaulio supratimą—ypatingą santykį tarp subjektyvios realybės ir lig tol noumenalios jai duo-

<sup>12</sup> Ten pat, p. 221.

<sup>13</sup> Apie tai vertingų samprotavimų pateikia R. A. Makrylas. (Žr. *Makkreel. Dilthey. Philosopher of the human studies.*—Princeton, 1975, p. 279—288).

<sup>14</sup> *Dilthey W. Über das studium der Geschichte der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und dem Staat.*—Gesammelte Schriften, Bd. 5, S. 61.

tybės. Ši santykių charakterizavo ir naujas terminas — *Nacherleben*, kuri mąstytojas (ypač paskutiniuose savo darbuose) vartojo šalia „supratimo“. „Įsijautimas“ (angl. *re-experiencing*) — ne itin tikslus atitikmuo, nurodantis tai, jog, suprantant kultūros produktą — išorinio konteksto duotybę (objektyvizuotą dvasią), būtinas toks ryšys tarp „suprantančiojo“ ir „suprantamo“, kuris remtųsi subjektyvios realybės išgyvenimu. Čia aiškiai krenta į akis psichologinių tyrinėjimų palikimas.

„Tad kas nutinka, kai aš stebiu išgyvenimą ir klausiu savęs, kas jame yra? <...> Bemiegęs nakties metu aš nerimstu, ar leis man senatvė užbaigti savo darbą, ir dėl to giliai sielojuos. Esama struktūrinio sąmonės ryšio, kuriame objektiškas suvokinys (Auffasen) sudaro pagrindą, o vidinė jausmų sąsaja ir rūpestis yra sielojimasis dėl objektiškai suvokiamo turinio“<sup>15</sup>. Iškyla įdomi detalė: objektas suvokiamas prisimenant jį kaip jausmų šaltinį, vadinasi, „čia ir dabar“ išgyvenamam sąmonės turiniui suteikiama anapusė perspektyva — tam tikras genetinis išeities taškas. Be to, ypač svarbu ir tai, kad vidinio patyrimo pagrindu V. Diltėjus vadina nebe „gyvenimą“, bet „objektišką suvokinį“, žadinantį ypatingą sąmonės funkciją — atmintį. Ši funkcija iš tiesų nemažareikšmė hermeneutiniams tyrinėjimams pagrįsti: „stabdydama“ subjektyviai patiriamą išgyvenimo vyksmą, ji atskleidžia introspektyvaus sąmonės analizavimo ribotumą — nurodo tai, kad vidinis patyrimas nėra sąlygojamas vien imanentinių veiksnių. Taigi pakankamai subtiliai pripažįstamas objektyvios realybės egzistavimas (išvengiant tokios realybės postulavimo).

Šiuos mąstymo pokyčius fiksavo minėti terminai — „išraiška“, „istorija“, susiję su naujo metodo, paremto „įsijautimu“ ir „supratimu“, įteisinimu filosofiniuose tyrinėjimuose. „Kai apčiuopiame supratimo galimybių visumą, mums atsiveria, priešingai negu išgyvenimo subjektyvumo atveju, gyvenimo objektyvavimasis. Gyvenimo objektyvumas, suvokiant jo apraiškas įvairiuose struktūriniuose kontekstuose, gula į humanitarnių mokslų pamatą kartu su išgyvenimu. Gyvenimas ir dvasia, persmelkę individą, bendruomenes bei įvairius kūrinius (Werke), sudaro išorinį dvasios ruimą (Reich)“<sup>16</sup>. Vėl susiduriame su nauju terminu deriniu: „išgyvenimas“ stoja į vieną gretą su „gyvenimo išraiškomis“ (objektyvacijomis).

Taigi, savotiškai konfliktuojant subjektyviai ir objektyviai realybei, gimsta trys esminiai hermeneutinio rato momentai: „išgyvenimas“, „išraiška“, „supratimas“ („įsijautimas“), o į šį ratą patekusi mintis pasiduoda interpretacijų žaismui. Neabejotina, kad mąstymas, susidurdamas su vis nauja apmąstymų medžiaga (gyvenimo objektyvacijomis), praturtina subjekto sielą nauju turiniu: nenutrūkstamas santykis su išoriniais kontekstais tampa būtina subjektyvios realybės egzistavimo sąlyga. Pla-

<sup>15</sup> Diltthey W. *Aer Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, S. 28.

<sup>16</sup> Ten pat, p. 146.

čiausias iš tų kontekstų — istorija. Todėl V. Diltėjus padaro nuoseklia išvada, teigdamas, jog „žmogus pažįsta save tik istorijoje, o ne introspekcijos būdu“<sup>17</sup>. Atrodytų, kad mąstytojas radikaliam nutraukia saitus, siejusius jį su aprašomosios psichologijos metodu.

Tačiau toks teigimas būtų kiek skubotas. Viena, nei psichologiniai, nei hermeneutiniai tyrinėjimai neturi nieko bendro su racionalia refleksija: pirmieji remiasi žmogiškosios psichikos visuma (ir analizuoja jos struktūrą), o antrųjų pagrindas — kontekstualaus patyrimo (kultūrinio, istorinio pasaulio) visuma. Todėl, kita vertus, apie šių tyrinėjimų subjektą ir vienu, ir kitu atveju galima teigti tą patį: jo charakteristika tapati nagrinėjamos medžiagos struktūrai, t. y. visai žmogiškosios psichikos ir žmogiškojo veiklumo apimčiai. Todėl nestebina V. Diltėjaus teigimas, jog subjektas betarpiškiau apčiuopia istoriją visos savo veiklos įvairiapusiškumu, nei tai galėtų padaryti hėgeliškai kontempliuodamas objektyvią dvasią<sup>18</sup>. Tačiau dėl to darosi beprasmiška kalbėti apie filosofijos (filosofuojantį) subjektą — tą racionalistinės tradicijos substanciją. Jį keičia „vienatinė siela“, „individas“ arba net „žmogus“.

Tolesnės tokio samprotavimo implikacijos pakankamai aiškios: istorijoje individas gyvena, o ne tyrinėja ją kaip autonomišką savo paties atžvilgiu objektą; istorijos egzistavimas pats savaime suponuoja savižina kaip subjektyvaus spontaniškumo formą. Ši forma turi objektyvų atitikmenį — konkrečių individų *jau* sukurtą visuomenę ir istoriją, t. y. dydžius, kurie tolydžio plečiasi žmonėms veikiant ir interpretuojant juos. Taip individuali siela sąmoningai ir kartu spontaniškai įsiterpia į objektyvuotos dvasios pasaulį.

„Šiame istoriškame ir suprantamame pasaulyje mes visur namuose, mes suprantame prasmę ir reikšmę to, kas jame yra“<sup>19</sup>. Prasmė ir reikšmė<sup>20</sup> — terminai, kurių vartojimas sąlygojamas interpretavimo meno (technikos) individualumo. Kažkas prasminga gali būti tik tam tikram atskaitos taškui, o V. Diltėjaus filosofijoje tas taškas — vienatinė siela. Faktiškai, ėmęs operuoti prasme, mąstytojas nebeišvengia naujo aspekto savuosiuose samprotavimuose — kategorijų kalbos (vėlgi — racionalizmo palikimas).

Pasaulį ir „gyvenimą“ dažnai pavadindamas mįsle (das Rätsel), kurios tikrąją esmę esą gali paliesti nebent poetai, vokiečių mąstytojas ne sykį būtent poetą iškelia kaip idealą kiekvienam tyrinėtojiui, siekiančiam pagrįsti humanitarinius mokslus. Poetas suteikia „gyvenimo“ objektyvacijoms prasmingumo, nė kiek nesikėsindamas į jų objektyvų statusą, jo egzistencijoje pulsuoja „didžioji paslaptis“ („pats gyvenimas“), kuri aptinkama poetinės kalbos dominantėse. Poetas, kaip ir tyrinėtojas, interpretuoja pasaulį per prasmės prizmę — per savotišką subjektyvaus

<sup>17</sup> Ten pat, p. 279.

<sup>18</sup> Ten pat, p. 149.

<sup>19</sup> Ten pat, p. 147.

<sup>20</sup> V. Diltėjus dažniau vartoja terminą *Beдеutung* negu *Sinn*, kurį tikslinga versti „prasmė“ (angl. *meaning*).

ir objektyvaus pasaulio sąlyčio erdvę, kurios savaiminis ambivalentiškumas ir sąlygoja kategorijas kaip filosofavimo įrankį,— ji atstoja būtiną sintetinio vienumo principą. Kategorijos „visuma ir dalis“, „vertė“, „vystymasis“, „esmė“ fiksuoja ne ką kita, o individualaus spontaniškumo santykį su objektyvuotu pasauliu. Šis sąlytis nėra pažinus — jis neišsemiamas kaip ir „gyvenimas“; jame galima tik buvoti kaip „suprantančiajam“ ir „suteikiančiajam prasme“. Taigi kategorijų skaičius neribojamas, jis sąlygojamas individualių interpretatoriaus sugebėjimų bei objektyvuoto pasaulio apimties. Kiekviename atskiro individo interpretaciniame akte glūdi asmens sąmoningo saviintegravimosi momentas (Selbstbesinnung). Interpretuodamas konkrečios kultūros konkretų produktą kaip „visumos ir dalies“ santykį, kaip tam tikrą „vertę“ visos kultūros atžvilgiu, turinčią reikšmės jos „vystymuisi“ ir pan., individas identifikuoja save kaip asmenį, kaip atskirybę, kaip „žmogaus pasaulio“ elementą.

Reziūnuojant tai, kas pasakyta, galima teigti, jog tiek subjektyvios realybės, tiek istorinio pasaulio tyrinėjimus V. Diltėjaus filosofijoje vienijo tos pačios metodologinės prielaidos: nereflektuojamų, spontaniškų žmogiškojo dvasingumo apraiškų fiksavimas ir interpretavimas, taip pat poreikis integruoti šias apraiškas nesinaudojant racionalistinės tradicijos priemonėmis. „Gyvenimo filosofijos“ atstovo mąstymo raida bei logika, be abejonės, siejasi su XX amžiaus buržuazinės filosofijos srovėmis (egzistencializmu, fenomenologija) ir jų sprendžiamomis konkrečiomis problemomis. Visų tų problemų ašis — deontologizuotos egzistencinės erdvės faktas. Šio fakto nuolatinis apmąstymas suteikė ir tebesuteikia ne vienai filosofinei problemai dramatišką prieštarumą (pvz., „imanentinio transcendentto“ problema K. Jasperso egzistencializme). V. Diltėjaus kūryba dar nebuvo įgavusi šiuolaikinėms temoms būdingų paradoksų, bet jau ir XIX amžiuje vokiečių filosofas susidūrė su tokiu žmogaus pasauliu, kuris, vengrų marksisto G. Lukačo žodžiais tariant, liko tuščias, „be dievo, ir „gyvenimo išgyvenimas“ turėjo suteikti jam naujo mito pavidalą, nurodyti perspektyvas ir apvaisinti prasme“<sup>21</sup>.

<sup>21</sup> Lukács G. Die Zerstörung der Vernunft.— Berlin, 1955, S. 327.